

עדכן בחירות 2009

תכנית קונרד אדנאואר לשיתוף פעולה יהודי-ערבי
مشروع كونرد ادناوار للتعاون اليهودي – العربي

הפוליטיקה הערבית בישראל לקראת הבחירות לכנסת ה-18

גיליון מספר 1
21 בינואר 2009

עורכים: אפרים לביא ואריק רודניצקי

תוכן העניינים

א. דבר העורכים	2
ב. מאמר המערכת	3
ג. היערכות המפלגות – עמדות ופעילות פוליטית	5
רע"מ-תע"ל – הרשימה הערבית המאוחדת והתנועה הערבית לשינוי	5
חד"ש – החזית הדמוקרטית לשלום ולשוויון	5
בל"ד – ברית לאומית דמוקרטית	6
מפלגה חדשה: "המגזר הערבי"	6
דע"מ – ארגון הפעולה הדמוקרטי	7
מפלגות יהודיות-ציוניות	7
ד. סוגיות מרכזיות במערכת הבחירות	8
עמדות – כללי	8
האם תקום מפלגה ערבית מאוחדת?	9
שאלת החרמת הבחירות	10
פסילת מפלגות ערביות מהשתתפות בבחירות – עמדות ותגובות	10
ייצוג נשים ערביות במערכת הבחירות	11
ה. נתוני רקע	13
שיעור ההשתתפות הערבית בבחירות לכנסת מקום המדינה ועד היום	13
דפוסי ההצבעה ביישוב הערבי בחמש מערכות הבחירות האחרונות	14
מפלגות ערביות וערביות-יהודיות – עשרת המועמדים הראשונים	14
מפלגות יהודיות-ציוניות – מועמדים ערבים ודרוזים מרכזיים	16

קרן קונרד אדנאואר
Konrad Adenauer Stiftung

אוניברסיטת תל-אביב
מרכז משה דיין ללימודי המזרח התיכון ואפריקה

א. דבר העורכים

אנו שמחים לפרסם את הגיליון הראשון של "עדכן בחירות 2009" העוסק בפוליטיקה הערבית בישראל לקראת הבחירות לכנסת ה-18. העדכן מהווה כלי עזר המכיל ריכוז של מידע עדכני על הפעילות הפוליטית והתכונה לקראת הבחירות בקרב הציבור הערבי בישראל. הוא מושתת על החומר הנצבר במאגר המידע של תכנית קונרד אדנאואר לשיתוף פעולה יהודי-ערבי, הפועלת בשיתוף קרן קונרד אדנאואר. מובאים בו מאמרי עמדה, מידע לגבי היערכות המפלגות וכן סוגיות מרכזיות במערכת הבחירות, תוך שימת דגש על ידיעות וכתבות מן העיתונות הערבית. בחלקו האחרון כולל העדכן נתוני רקע בנושאים שונים.

הבחירות לכנסת ה-18 יתקיימו ב-10 בפברואר 2009. לפי נתוני ועדת הבחירות המרכזית, מספר בעלי זכות הבחירה הרשומים בפנקס הבוחרים לכנסת הוא 5,276,965. אין בידינו נתונים מדויקים באשר למספר בעלי זכות הבחירה הערבים. בהתבסס על נתוני הלשכה המרכזית לסטטיסטיקה, ניתן להעריך כי מדובר בכ-655,180 בעלי זכות בחירה, שהם כ-12.4 אחוזים מכלל בעלי זכות הבחירה בישראל לכנסת הקרובה.¹

מערכת הבחירות לכנסת התנהלה עד לפני ימים אחדים בצלו של המבצע הצבאי ברצועת עזה. מטבע הדברים, אירועי המלחמה בדרום משכו את מרבית תשומת הלב הציבורית והתקשורתית ודומה כי העניין במערכת הבחירות בכלל, ובמיוחד זו ביישוב הערבי, נדחק לקרן זוית. אף השבועונים המרכזיים בשפה הערבית (דוגמת סינארה, כל אל-ערב ופנורמה) הקדישו עמודים נרחבים בגיליונותיהם (שהתפרסמו במהלך חודש ינואר) לסיקור הלחימה ברצועת עזה, ואילו התייחסותם לנושאים פוליטיים הקשורים לבחירות הייתה מועטה יחסית. אחת ממטרות העדכן היא למקד את הקוראים בתכונות הבחירות ביישוב הערבי ולשפוך אור על היבטים מסוימים אשר אינם זוכים בהכרח לחשיפה תקשורתית יומית.

בשבוע האחרון עלתה לכותרות שאלת פסילתה של ועדת הבחירות המרכזית לכנסת את המפלגות רע"מ-תע"ל ובל"ד מהשתתפות בבחירות הקרובות. שתי המפלגות עתרו לבג"ץ (באמצעות "עדאלה") וההכרעה בעניין צפויה להתקבל בימים הקרובים. הגיליון רואה אור לפני שהתקבלה הכרעת בג"ץ בעניין, והוא כולל סיכום ביניים נרחב של תגובות התייחסויות לסוגיה זו.

אנו פונים לציבור קוראנו הרחב: אם ידוע לכם על אתרים רלוונטיים לנושא שבהם ניתן להפיץ את העדכן, נשמח מאד אם תפנו אלינו:

- אתר האינטרנט של מרכז משה דיין: www.dayan.org
- תכנית אדנאואר לשיתוף פעולה יהודי-ערבי: אריק רודניצקי (מנהל פרויקטים)
טלפון 03-6409991
פקס 03-6406046
דוא"ל arabpol@post.tau.ac.il
- אפרים לביא (מנהל בפועל של התכנית): lavieeph@post.tau.ac.il
- ד"ר אלי רכס (מנהל ומייסד התכנית): e-rekhess@northwestern.edu

© כל הזכויות על פרסום העדכן שמורות לתכנית קונרד אדנאואר לשיתוף פעולה יהודי-ערבי, אוניברסיטת תל-אביב, 2009. ניתן לצלם, להעתיק ולצטט מפרסום זה תוך ציון מפורט של שם המקור ועורכיו, ומקום ההוצאה לאור. אין לשכפל את הפרסום ללא רשות בכתב מהעורכים.

מאמרי העמדה משקפים את דעת כותביהם בלבד.

תודתנו לעובדי התכנית, אמאני כתאנה ויובל סופר, שתרגמו את החומר מערבית לעברית.

העורכים

¹ לצורך חישוב מספר בעלי זכות הבחירה הערבים והדרוזים לא נכללו תושבי מזרח ירושלים, אשר מרביתם במעמד "תושב קבע" ומונעים מהשתתפות בבחירות לכנסת. הנתונים המוצגים לעיל חושבו על בסיס נתוני השנתון הסטטיסטי לישראל לשנת 2008 וכן נתונים נוספים המופיעים באתר הלשכה המרכזית לסטטיסטיקה: <http://www.cbs.gov.il/reader>

ב. מאמר המערכת

בחירות 2009 בקרב הערבים: בין השתתפות ופלורליזאציה לבין הימנעות ופרגמנטאציה אפרים לביא

היערכות הרשימות והמפלגות הערביות לבחירות לכנסת ה-18 התאפיינה עד כה במרכיבים הבאים:

- א. כישלון המאמצים להקמת ברית בין המפלגות הערביות הלאומיות לקראת הבחירות.
- ב. פסילת מפלגות בל"ד ורע"מ-תע"ל בידי ועדת הבחירות.
- ג. לראשונה שובצה אישה מוסלמית במקום ריאלי (שלישי) בבל"ד, אם כי ייצוג נשים ממשיך ללקות בחסר.
- ד. קמפיין להחרמת הבחירות מטעם הפלג הצפוני של התנועה האסלאמית ותנועת "בני הכפר", מטעמים אידיאולוגיים שונים.

רבים מבין חוקרי החברה והפוליטיקה הערבית בישראל סבורים שאחוז ההצבעה בקרב הערבים יהיה נמוך גם בבחירות לכנסת ה-18. ההערכה הרווחת היא, ששליש או יותר מבעלי זכות ההצבעה ימנעו. מגמה זו ניזונה הן מתחושת הניכור הקיימת בציבור כלפי המפלגות שאינן משרתות כראוי את האינטרסים שלו, והן מן העובדה שהמפלגות הערביות מעולם לא היו מיוצגות בקואליציה ממשלתית. שיבוץ של נציגים ערביים במפלגות הציוניות, ואף מינויו של ראלב מג'אדלה כשר ערבי ראשון בממשלה האחרונה, הוכיחו עד כה שהשפעתם על תהליכי קבלת ההחלטות וקביעת מדיניות הממשלה היא מינימאלית, ובכל אופן אינה יוצרת שינוי במעמדה ובמצבה של החברה הערבית בישראל.

אף כי מגוון מפלגות כשלעצמו מעיד על פלורליזם פוליטי, רבים בחברה הערבית רואים בריבוי מפלגות ערביות המתמודדות בבחירות לכנסת ביטוי לחוסר יכולת לאגד כוחות, שתוצאתו פיצול הכוח הפוליטי והפיכתו לבלתי אפקטיבי. יש הרואים בכך תחרות מעין-שבטית המעדיפה נאמנות צרה על פני אינטרסים לאומיים. חשיבות איחוד השורות והקמת בריתות בין המפלגות גברה במיוחד לאור העלאת אחוז החסימה ל-3%, שמשמעותה כי בכנסת לא תהיינה רשימות של שני חברי כנסת, אלא שלושה ומעלה. ואולם, הניסיונות להיענות לציפיות הציבור ולקיים שיחות על הקמת גוש ערבי מאוחד לקראת הגשת הרשימות לועדת הבחירות המרכזית, הסתיימו בהאשמות הדדיות בין ראשי המפלגות הערביות הלאומיות. מפלגות אלו תתמודדנה בנפרד בבחירות. מפלגת "המגזר הערבי" (אל-וסט אל-ערבי) החדשה, שהוקמה על-ידי חבר הכנסת עבאס זכור (שפרש מרע"מ-תע"ל), הצטרפה לבל"ד; תנועת "תראבט" הערבית-יהודית הצטרפה לחד"ש ותתמודד

ביחד עימה בבחירות. סקרי דעת קהל שנערכו לאחרונה צופים כי חד"ש תקבל 3-4 מנדטים, רע"מ-תע"ל – 3, ואילו בל"ד מתנדנדת בין 2 ל-3 מנדטים.²

בנוסף לכך, קיימת אכזבה מהמפלגות הערביות על שאינן מקדמות את ענייני החברה הערבית ותחת זאת מקדישות את מירב זמןן ומרצן לסוגיות פוליטיות ומדיניות, כמו הסכסוך הישראלי-ערבי. על-כן, הפרגמנטציה בפוליטיקה הערבית והאכזבה מהמפלגות מחד גיסא, והעדר הרצון של רוב הציבור הערבי להצביע למפלגות הציוניות, שעל-פי הניסיון המצטבר אינן פועלות די לקידום האינטרסים שלו, מאידך גיסא, תורמים למגמת הפיחות בשיעור ההצבעה. מנגד, העלייה במספר המפלגות הערביות, ההימנעות הקבועה של חלק מהציבור הערבי מהצבעה, וכן ההצבעה המוגבלת למפלגות הציוניות, מביאים לפיזור ניכר של קולות החברה הערבית.

במציאות זו ממשיכים לפעול גורמים פוליטיים חוץ-פרלמנטאריים, ביניהם הפלג הצפוני של התנועה האסלאמית ו"תנועת בני הכפר", המתנגדים מסיבות אידיאולוגיות לייצוג הערבים בכנסת. הקריאה להחרמת הבחירות מחלחלת והולכת בחברה, שעה שהמפלגות הציוניות והערביות אינן פועלות דיין להפיכת השתתפות הערבים בבחירות לכנסת לאפקטיבית ובעלת ערך בעיני רוב הציבור הערבי. חלק מהמפלגות הציוניות אף דחקו הפעם את מועמדיהם הערביים למקומות נמוכים יותר בהשוואה לעבר. הקריאה להחרמה מקבלת חיזוק מאירועים כמו החלטת ועדת הבחירות המרכזית לפסול את רשימות בל"ד ורע"מ-תע"ל. ההחלטה, שנתמכה גם על-ידי מפלגות העבודה וקדימה, זכתה בתגובה חריפה של חברי הכנסת הערביים, בהם השר ראלב מג'אדלה, והובנה בציבור כשלילת הלגיטימיות של השתתפות פוליטית של ערבים בבחירות לכנסת על רקע אידיאולוגי. חברי הכנסת הערביים הביעו תקווה שבג"צ יבטל את החלטת הפסילה והעריכו שההחלטה תגביר את הזדהות הציבור הערבי עם נציגיו ותחזק את תמיכתו בהם.

צעירים בחברה הערבית, הנמנעים מהצבעה בבחירות לכנסת, מוצאים דרכים אחרות של עשיית "פוליטיקה", דהיינו להשפיע על הקצאת המשאבים ועל חלוקת העוצמה בחברה: יותר ויותר מהם משתלבים בארגונים חוץ-ממסדיים של חברה אזרחית, כמו עמותות וגופים ציבוריים, שהוקמו על-ידי ערבים. ואולם, הירידה בשיעור ההשתתפות של האזרחים הערבים בבחירות לכנסת, המושפעת מהסיבות שתוארו לעיל, מעידה על תופעה של ניכור מהמדינה ופוגמת באופייה של הדמוקרטיה הייצוגית הישראלית.

² ראו ממצאים עדכניים ב"פורטל בחירות 2009": <http://www.bhirot2009.co.il/home.yecms/aggregatepoll/20>

ג. היערכות המפלגות – עמדות ופעילות פוליטית

רע"מ-תע"ל – הרשימה הערבית המאוחדת והתנועה הערבית לשינוי

- **אחמד טיבי: רע"מ-תע"ל היא הברית היחידה והגדולה ביותר במגזר הערבי**

ד"ר אחמד טיבי: "הרשימה הערבית המאוחדת והתנועה הערבית לשינוי היא הברית היחידה במגזר הערבי. [...] הרשימה שלנו היא הגדולה ביותר והיא מהווה ברית לאומית ואסלאמית. [...] אנחנו פתוחים להרחבת הרשימה לטובת הכלל, בכפוף לבדיקה אובייקטיבית של המציאות המתחדשת המפלגתית והפוליטית בחברה הערבית בישראל. אנחנו לא שוללים אף צד כעיקרון. [...] המיקום ברשימה אינו מהווה בעיה משום שהאחדות 'מתה' עוד לפני שמגיעים לדיון בנושא המיקומים ברשימה. אני מאמין שהסיבה היא שוני אידיאולוגי: ישנם אנשים שחושבים שאפשר לחיות עם הבדלים אידיאולוגיים בין התנועות והמפלגות השונות, ואילו אחרים אינם חושבים כך. (סינארה, 5.12.08)

- **טלב אל-צאנע מפרט את עיקרי המצע של מד"ע**

טלב אל-צאנע: "המפלגה [הדמוקרטית הערבית, מד"ע] שמה בראש סדר העדיפויות שלה את שחרור הערבי מהמנטאליזם של השלטון הצבאי, שחרור הרעיונות המדיניים שלנו מהציונים, הדגשת ערבותנו ושיוכנו הפלסטיני, וביטול הפטרונות של המפלגות הציוניות על המגזר הערבי שלנו". (פנורמה, 5.12.08)

- **טלב אל-צאנע: קולות הערבים צריכים לשרת את המפלגות הערביות ולא הציוניות**

טלב אל-צאנע [בכינוס בחירות של מד"ע]: "קולות הערבים צריכים לשרת את הערבים ולא את המפלגות הציוניות". (כל אל-ערב, 5.12.08)

- **אחמד טיבי: למנוע מקדימה לחדור ליישוב הערבי; 'מדינת כל לאומיה' – הסיסמה העדיפה**

תע"ל בחרה את חמשת מועמדיה הראשונים. [...] ד"ר אחמד טיבי דיבר על מעמד המיעוט הערבי והאימים המופנים כלפיו, ובמיוחד הצהרותיה של ציפי לבני והשלכותיהן. כמו כן, הוא דיבר על הצורך לחשוף את פניה האמיתיות של מפלגת קדימה בפני הציבור הערבי, על מנת למנוע ממפלגה זו להסתגל ליישובים הערביים. לאחר מכן הצביע טיבי על חשיבות הסיסמה: "מדינת כל לאומיה" והיותה הסיסמה העדיפה ביותר עבור המיעוט הפלסטיני בתוך ישראל. (כל אל-ערב, 26.12.08)

- **אחמד טיבי: מטרתנו לשמור על הייצוג הערבי בכנסת נוכח התחזקות הימין הקיצוני**

ח"כ אחמד טיבי: "השלב הבא דורש מאיתנו אחריות רבה על מנת להתמודד בבחירות אלו בכוח, בנחישות ובאיתנות, ולשמור על הייצוג הערבי בכנסת בכדי לפעול למען הציבור הערבי שלנו, ראשית, על מנת שיממש את זכויותיו, ושנית, על מנת להתנגד לימין הקיצוני אשר צפוי להגדיל את כוחו בכנסת הקרובה". (פנורמה, 2.1.09)

חד"ש – החזית הדמוקרטית לשלום ולשוויון

- **מוחמד ברכה מברך את תנועת 'תראבט' על הצטרפותה הרשמית אל חד"ש**

התנועה הערבית-יהודית 'תראבט' הצטרפה באופן רשמי אל חד"ש ותתמודד עמה יחד בקמפיין הבחירות. [...] מוחמד ברכה: "תנועת 'תראבט' הצטרפה לחד"ש ואנו מקבלים אותם בברכה, למען הדו-קיום והפעילות המשותפת בין הערבים והיהודים. תנועה זו פעלה רבות למען המגזר הערבי. היא הראשונה אשר התנגדה לגדר ההפרדה [...] וקיימה פעילויות למען האינטרס של האזרחים הערבים והיהודים, ללא הבדל". (סינארה, 19.12.08)

- **ראמז ג'ראייסי: התגברות כוחה של חד"ש היא התשובה למדיניות הטרנספר והאפליה**
ראמז ג'ראייסי, ראש העיר נצרת: "לפני המלחמה ואחריה נאבקנו [...] במדיניות הטרנספר והאפליה הגזענית. אנו ניאבק בה כפי שעשינו תמיד, וביתר שאת. תוצאות הבחירות הקרובות צריכות לתת לכך תשובה באמצעות התגברות כוחה של חד"ש בכנסת". (כל אל-ערב, 16.1.09)

- **חנא סוויד: לא נסכים לפחות ממדינה פלסטינית על כל שטחי 1967**
ח"כ חנא סוויד: "הפיתרון מצריך הקמת שתי מדינות, אולם פלסטין תחילה, משום שישראל קיימת ויש לה גבולות, ופלסטין תחילה כיוון שיש לה זכות לחיות. [...] לא נתרצה ולא נסכים לפחות ממדינה פלסטינית היכולה לחיות, על כל שטחי 1967, למרות כל תכניות הטרנספר שתחזרנה אל הוגיהן כמו בומרנג." (כל אל-ערב, 16.1.09)

- **מוחמד ברכה: יש להיאבק ולהפגין נגד המלחמה, וכן להציף את הקלפיות בפתקי י'**
ח"כ מוחמד ברכה: "ברק ולבני הלכו למלחמה על מנת לקטוף רווחים מפלגתיים ופוליטיים, ועלינו להשיב להם בשביתה, בהפגנות ובפעולות מאבק, אולם כמו כן באמצעות הצפת הקלפיות בפתקי י'. יש מי שמתבייש לדבר על הבחירות בימים אלו, אולם הבחירות אינן פיקניק, אלא עמדה פוליטית, ואנו אומרים את דברנו כנגד המלחמה והכיבוש וכנגד מדיניות האפליה הגזענית". (כל אל-ערב, 16.1.09)

בל"ד – ברית לאומית דמוקרטית

- **גילוי דעת של בל"ד: האיחוד עם מפלגתו של עבאס זכור נועד לחזק את הייצוג הערבי בכנסת**
מתוך גילוי דעת של בל"ד: "במקום הרביעי מוצב ראש מפלגת 'המגזר הערבי', ח"כ עבאס זכור, לאחר שהוסכם על איחוד עמו וצירופו למפלגת בל"ד מתוך כוונה לחזק את הייצוג הערבי בכנסת ומתוך אחריות לאומית שתמנע רשימה רביעית." (פנורמה, 2.1.09)

- **ד"ר ג'מאל זחאלקה, כל קול לבל"ד הוא למען האינטרס של עמנו בעזה**
ד"ר ג'מאל זחאלקה: "כל העם שלנו וכל הכוחות הפוליטיים בארץ מצטערים על מה שקורה בעזה, אולם ההבדל הוא שבל"ד מתנגדת למטרות המלחמה נגד עזה. [...] כל קול לבל"ד הוא למען האינטרס של אנשינו ברצועת עזה." (אל-פג'ר אל-ג'דיד, 16.1.09)

מפלגה חדשה: "המגזר הערבי"

- **ח"כ עבאס זכור: מפלגת המגזר הערבי תפעל רק למען הערבים בישראל**
חבר הכנסת עבאס זכור מקים את מפלגת "המגזר הערבי" (חזב אל-וסט אל-ערבי) אשר תפעל אך ורק למען 'ערביי הפנים' [הערבים בישראל]. [...] מפלגת "המגזר הערבי" בראשות השיח' עבאס זכור וחבר הכנסת לשעבר מחמד חסן כנעאן, ערכה [...] מסיבת עיתונאים במלון עכו [...] בה הכריזה על הקמתה וצאתה לדרך של מפלגה חדשה אשר תתמודד בבחירות לכנסת הבאה [...] וזאת תחת הכותרת "דאגה לענייני היומיום של האזרחים הערבים הפלסטינים בארץ." [הערת העורך: על הנהגת המפלגה נמנים, מלבד זכור וכנעאן, גם נציגים של הבדואים בדרום, ושל העדות הדרוזיות והנוצריות]. (כל אל-ערב, 5.12.08)

- **מחמד חסן כנעאן: שירות החברה הערבית הוא הנשק החשוב ביותר של חבר הכנסת**
ח"כ עבאס זכור ומחמד חסן כנעאן הכריזו על "מפלגת המגזר הערבי". [...] כנעאן: "שירות החברה הערבית [...] הוא הנשק החשוב ביותר של חבר הכנסת, משום שהוא הנציג הראשון

והאחרון של האזרחים הערבים. [...] עד הרגע האחרון המפלגה תהיה מוכנה לאיחוד עם כל קבוצה המתכוונת להתמודד בבחירות לכנסת". (פנורמה, 5.12.08)

• **עבד אל-והאב דראושה: הקמת רשימה ערבית חדשה עלולה לשרוף 20 אלף קולות**

עבד אל-והאב דראושה מתח ביקורת על ניסיונותיהם של עבאס זכור ומוחמד חסן כנעאן להקים רשימה ערבית חדשה שתתמודד בבחירות לכנסת: "אני קורא לזכור השפוי ולכנעאן הלא-שפוי לוותר על רעיון הקמתה של מפלגה ערבית חדשה, משום שהמשמעות של ניסיונות אלה היא שריפה של יותר מ-20 אלף קולות. אני קורא לכל המפלגות הערביות להתאחד ולהגיע לקונסנזוס." (כל אל-ערב, 5.12.08)

דע"מ – ארגון הפעולה הדמוקרטית

• **דע"מ – עיקרי הפעילות והמצע**

ועדת הבחירות אישרה את מפלגת דע"מ בראשות אסמא' אגבאריה [...] אסמא' אגבאריה זחאלקה, העומדת בראש המפלגה, אמרה כי מה שמאפיין את מפלגת דע"מ היא פעילותה המתמשכת בשטח אשר אינה מתבצעת רק בתקופת הבחירות. קמפיין הבחירות של המפלגה יתמקד בנושאים בהם פועלת המפלגה כל הזמן: מאבק באבטלה, מאבק לייצוג עובדים במסגרת אגודות מקצועיות וייצוג פוליטי, במיוחד לאור המשבר הכלכלי העולמי. כמו כן הדגישה מועמדת המפלגה את דבקוּתה במערכה כנגד הכיבוש הישראלי של האדמות הפלסטיניות ומאמצי המפלגה לפתור את הסוגיה הלאומית הפלסטינית על בסיס צודק. (כל אל-ערב, 26.12.08)

מפלגות יהודיות-ציוניות

• **דליה איציק: 'קדימה' דוגלת בשוויון מלא לאזרחי המדינה הערבים**

יושבת ראש הכנסת, דליה איציק: "אני סבורה כי נושא היחסים בין מדינת ישראל לבין המיעוט הערבי הוא נושא חשוב בחיינו. במהלך שישים השנים האחרונות הוכחנו כי אנו מסוגלים לחיות יחד ואפילו יכולים לקיים שיתוף פעולה פורה. [...] יש לחנך להכרת הזולת. לערבים וליהודים דברים רבים במשותף, ולמרבה הצער, הדבר אינו מופיע בתקשורת. אני רוצה לפתוח תקופה חדשה של הכרה הדדית ועמוקה אשר תוביל להבנה הדדית. [...] אני רואה בערבים אזרחי מדינת ישראל כגשר לשלום עם מדינות ערב השכנות ועם כל העולם הערבי. [...] על אזרחי מדינת ישראל לדעת כי האופציות הקיימות כיום בפני הבוחר הן או ציפי [לבני] או ביבי [נתניהו]; או קואליציה ימנית קיצונית אשר תחסל את הסיכוי לשוויון של האזרחים הערבים, או קדימה בראשות ציפי לבני ושותפיה, אשר מאמינים בשוויון מלא לאזרחי מדינת ישראל הערבים". (סינארה, 5.12.08)

• **ציפי לבני: לאחר הקמת המדינה הפלסטינית, הערבים יהיו אזרחים שווי זכויות במדינה**

שרת החוץ, ציפי לבני: "ערביי ישראל יהיו אזרחים שווי זכויות במדינת ישראל. הקמת המדינה הפלסטינית תיתן פיתרון לאומי לעם הפלסטיני כולו, וכל ערבי ישראלי יוכל להישאר אזרח שווה זכויות במדינת ישראל, שהיא מדינה יהודית ודמוקרטית". (פנורמה, 19.12.08)

• **חמד עמאר, תושב שפרעם, שובץ במקום ה-12 ברשימת 'ישראל ביתנו'**

הוועדה המרכזית של מפלגת ישראל ביתנו החליטה להציב את תושב שפרעם, חמד עמאר, במקום ה-12 במפלגה אשר בראשה עומד אביגדור ליברמן. [...] חמד עמאר עבד בשנתיים האחרונות כראש תנועת הנוער הדרוזית, ועבד לפני כמה שנים כעוזרו של ראש המפלגה, ליברמן. (פנורמה, 26.12.08)

• ד"ר מחמוד זחאלקה, תושב כפר קרע, מועמד במקום השביעי במפלגת 'ישראל חזקה'

ד"ר מחמוד זחאלקה מכפר קרע אמר כי הוא הוצב במקום השביעי במפלגת 'ישראל חזקה' בראשות אפרים סנה כנציג המגזר הערבי. יש לציין כי זחאלקה הוא איש חינוך ונשא בכמה משרות בתחום ההשכלה הגבוהה. [...] זחאלקה: "הצבתי לנגד עיני את שירות המגזר הערבי באמצעות ניסוח כמה סעיפים כחזון, ובמטרה לשרת את המגזר הערבי באמצעות מפלגת 'ישראל חזקה'." (פנורמה, 26.12.08)

ד. סוגיות מרכזיות במערכת הבחירות

עמדות – כללי

• **נדים רוחאנא: יש להציב את הסוגיה הלאומית בראש סולם העדיפויות כדי לשכנע את ציבור הבוחרים להצביע**

פרופ' נדים רוחאנא, מנכ"ל "מדה אלכרמל" – המרכז הערבי למחקר חברתי יישומי, טוען במאמר עמדה בנושא "התחרות המפלגתית ופירות הפעילות הפרלמנטאריה", שהתפרסם בעיתון **כל אל-ערב** (היוצא לאור בנצרת) בתאריך 29.12.2008, כי עיקר התועלת הגלומה בפעילותן של המפלגות הערביות בכנסת היא ברמה המוראלית ופחות ברמה המעשית. הוא מצר על התחרות השוררת בין המפלגות השונות, במיוחד שלדעתו אין הבדלים מהותיים ביניהן. רוחאנא קורא להן להתגבר על היריבות הפנימית ולהציב את הסוגיה הלאומית בראש סולם העדיפויות על-מנת לשכנע את ציבור הבוחרים הערבים להצביע. אחרת, הוא מזהיר, תגבר בקרב תחושת התסכול, וזו תוביל לאדישות פוליטית.

להלן עיקרי הדברים מתוך המאמר:

"ניתן לחלק את פירות הפעילות הפרלמנטאריה לשלוש קבוצות. הקבוצה הראשונה היא הפירות המעשיים של הפעילות, דוגמת העברת חוקים המשרתים את הערבים. על אף שפעילות זו מועטה, היא חשובה מאד ואפשר להגביר ולייעל אותה [...]"

"הקבוצה השנייה היא הפירות הארגוניים של הפעילות [...] לא ניתן להקל ראש בפעילות זו משום שהיעדר מנגנונים ארגוניים ישאיר וואקום שקשה לדעת אילו גורמים יימלאו אותו. [...]"

"הקבוצה השלישית היא הפירות המוראליים של הפעילות. במצבנו, כבעלי המולדת המקוריים, אשר רוב בני עמנו נמצאים בגלות או תחת כיבוש, ואנו נשארים במולדתנו תחת שלטון של מדינה המחשיבה אותנו כאויבים, הרי שהפירות המוראליים חשובים ביותר על מנת לחזק את היכולות העצמיות ולשמור על הכבוד והזהות. פירות אלו באים לידי ביטוי ברמת הייצוג הלאומי והקיבוץ ובמעמד הפוליטי, הזהות וההוכחה העצמית, ואפילו הוכחת הקיום. הדבר בא לידי ביטוי גם במאבק נגד ההסכמה המהותית למפעל הציוני, כלומר הלגיטימציה לה זוכה המדינה היהודית האתנית מצד העולם והמשטרים הערביים. לגיטימציה זו, אם תינתן, תוביל להשלכות מדיניות, חברתיות ופסיכולוגיות השוות בעומקן להשלכותיה של הנכבה."

"המצב הנוכחי של תחרות מפלגתית מעין שבטית, הכוללת העדפת הנאמנות הצרה על פני האינטרסים הלאומיים הבערים, מאיים על הפירות המיוחלים של הפעילות הפרלמנטאריה, ובמיוחד על אלו המוראליים. למרות השוני בין המצעים הרעיוניים והפוליטיים של המפלגות הלאומיות הערביות, הרי שאין הבדלים מהותיים בין בל"ד לחד"ש, במיוחד לאחר שהאחרונה אימצה רבות מעמדותיה של בל"ד ואת השיח שלה בסוגיה זו ובסוגיות מרכזיות אחרות. השוני בהשקפות בתוך המפלגה, לדוגמא, בין מק"י לבין כוחות אחרים בחד"ש, גדול יותר מהשוני בין חד"ש לבל"ד, ואני סבור כי ערכה של הקבוצה השלישית יעלה מאוד אם הכוחות הלאומיים יתאחדו."

"לסיכום, אני סבור כי אם לא יציבו את הסוגיה הלאומית במרכז הפעילות, יתאגדו סביבה ויתגברו על הסוגיות השוליות, אנשים ישאלו, בצדק, "לשם מה אנו מצביעים?" [...] באופן זה, בזבוז אנרגיות גורם לאדישות בקרב הציבור, וגורם לכך שהציבור מפחד מכך שהתחרות מתנהלת

על כיסאות ומשרות, ולא למען האינטרס הלאומי. זה עלול להוביל לתסכול רב יותר מן הפעילות המפלגתית והפוליטית, וליצור וואקום אותו ימלאו כוחות אחרים."

• **מאג'ד אלחאג': רעיון 'מדינת כל אזרחיה' גרוע ומסוכן יותר מכל רעיון פוליטי מאז ה'נפבה'**

במהלך ראיון שנערך עם פרופ' מאג'ד אל-חאג', סגן נשיא אוניברסיטת חיפה ודיקאן למחקר, והתפרסם בעיתון **כל אל-ערב** בתאריך 28.11.2008, טען אל-חאג': "הסיסמא 'מדינת כל אזרחיה' גרועה ומסוכנת יותר מכל רעיון פוליטי שהציעו הערבים מאז ה'נפבה'. [...] לא יהיה שלום בארץ הזו, כיוון שאין ויתור על זכות השיבה ואין ויתור על ההתנחלויות."

להלן חלק מהמשך הראיון:

ש: אתה טוען כי הערבים בישראל לעולם לא יזכו לאזרחות מלאה?

ת: "לעולם לא. זה סיוט מפחיד עבור היהודים וחלום כוזב עבור הערבים, במדינה אשר מגדירה עצמה כמדינה 'יהודית דמוקרטית'. החלופה היא מדינה פלורליסטית-דמוקרטית."

ש: אז איך אתה מסביר את העובדה כי המפלגות הערביות קיבלו רעיון זה והוא הוצע למעשה על ידי בל"ד?

ת: "הן אינן מבינות את האמרה הזו לעומק. טיבי, לדוגמא, שם לב לסכנות ואמר: 'מדינת כל לאומיה', וזה מה שאני רוצה. אני רוצה משטר כמו בקנדה, ואני רוצה שיכירו בי כקבוצה אתנית-לאומית, כמו קוויבק בקנדה."

האם תקום מפלגה ערבית מאוחדת?

• **שיח' עבדאללה נמר דרויש: רשימה ערבית מאוחדת עשויה לקבל לפחות 16 מנדטים**

בתגובה להתפתחויות בזירה הפוליטית הערבית ולהקמת המפלגה החדשה של עבאס זכור [מפלגת "המגזר הערבי"], הדגיש שיח' עבדאללה נמר דרויש [מייסד התנועה האסלאמית בישראל] כי הערבים צריכים להתמודד בבחירות כשהם מאוחדים, ושהוא, יחד עם אישים אחרים, יעשו מאמץ על-מנת שכל המפלגות הערביות יתאחדו ברשימה אחת בבחירות לכנסת. [...] שיח' דרויש אמר שהוא סיכם עם סמיח אל-קאסס ועם מנהיגים נוספים בקרב הציבור הערבי, מאזורים שונים, ליוזם פגישות עם כל המפלגות הערביות כדי לשכנע אותן לרוץ לכנסת ברשימה אחת ומאוחדת. הרכב הרשימה יהיה בהתאם לייצוגן של המפלגות בכנסת. ההערכה היא שרשימה מאוחדת כזו תקבל לפחות 16 מנדטים. במידה והיוזמה תיכשל, הוא ושאר היוזמים יעשו מאמץ להרכיב שתי רשימות: האחת של חד"ש, והשנייה תכלול את רע"מ-תע"ל, את בל"ד, ואת המפלגה החדשה, "המגזר הערבי". (סינארה, 5.12.08)

• **מאמר מערכת: אם לא תקום מפלגה ערבית מאוחדת, אין מקום ליותר משתי מפלגות ערביות**

מאמר מערכת בעיתון **כל אל-ערב**, "כן לרשימה ערבית אחת לכנסת": "אנו סבורים כי זכותו של הציבור הערבי לדרוש מהמפלגות והרשימות הערביות להיכנס לכנסת במסגרת רשימה אשר תכלול את כולם תחת כנפיה, כמובן, תוך כדי כך שכל תנועה שומרת על ייחודה ובוחרת את נציגיה באופן חופשי במסגרת רשימה זו. [...] רשימה כזו תהיה גורם משיכה עבור הציבור כדי שיצא להצביע, משום שהמתקפות ההדדיות והמאבק על הקולות בין מפלגות אלו ייעלמו. משמעות הדבר היא שנוכל להכניס 12 חברי כנסת. אם אחוז ההצבעה בקרב הערבים יעלה על הממוצע הארצי, תהיה זו אף הזדמנות פז להכניס מספר גדול יותר של חברי כנסת, כך שכוח זה יהיה השלישי בגודלו בכנסת. כל זה הכרחי ביותר בתקופה בה כוחו של הימין הקיצוני מתגבר, וכבר ברור כי הוא ירכיב את הממשלה הבאה. [...] אם, מסיבה זו או אחרת, הדבר לא יתממש, הזירה הערבית לא יכולה להכיל יותר משתי רשימות: רשימה אחת שבמרכזה הרעיון האסלאמי, [...] בשתי הרשימות הללו ניתן לקלוט את בל"ד, תע"ל, מד"ע והכוחות [הפוליטיים] האחרים." (כל אל-ערב, 5.12.08)

- **טלב אל-צאנע: הקמת ברית ערבית כוללת היא התשובה למסיתים לטרנספר**

טלב אל-צאנע: "אנו מושיטים את ידינו לאחים במפלגות הערביות האחרות ואומרים להם: בואו איתנו על מנת לברית ערבית כוללת. זו תהיה התשובה למסיתים ולא לה הקוראים לטרנספר. כל מפלגה תשמור על ייחודה ועצמה, וכל אחד מאיתנו יניף את הדגל אותו הוא בוחר – אדום וירוק – כולם צבעי הדגל של פלסטיין". (פנורמה, 5.12.08)

שאלת החרמת הבחירות

- **בני הכפר מקימה ועדה עממית להחרמת הבחירות; ייאוש בציבור הערבי על רקע הפילוגים**

תנועת בני הכפר התחילה ליצור מגעים עם אישים לאומיים ומסגרות שלא מתמודדות בבחירות לכנסת, על מנת להקים ועדה עממית רחבה להפצת תעמולה להחרמת הבחירות. [...] אזרחים ערבים רבים צפויים להיענות לקריאה זו לאור תחושת הייאוש ממנהיגי המגזר הערבי, שכיסאות השלטון עוברים ביניהם בירושה, ולאור העובדה שמפלגות ערביות חדשות מופיעות בזמן שעולים סימני התמרמרות בציבור הערבי על הפילוגים השוררים בקרב המפלגות הערביות, אשר אינן מתאחדות ומתמודדות בבחירות ברשימה ערבית אחת. (כל אל-ערב, 5.12.08)

- **שיח' ראיד צלאח: יותר ממחצית הציבור הערבי בארץ משוכנע שאין תועלת בכנסת**

שיח' ראיד צלאח, ראש הפלג הצפוני של התנועה האסלאמית: "הגיע הזמן שכולנו נודה בכך שיותר מחמישים אחוזים מן הציבור שלנו ב'פנים הפלסטיני' משוכנעים שהכנסת לא הביאה ולא תביא כל תועלת. אני מסכים עמם, ואחרים חולקים עליהם, אולם ללא קשר להסכמה עמם או למחלוקת, הרי שהללו הם עובדה שלא ניתן למחוק אותה או לפקפק בה". (כל אל-ערב, 19.12.08)

פסילת מפלגות ערביות מהשתתפות בבחירות – עמדות ותגובות

- **שיח' אבראהים צרצור: החלטת הפסילה חיסלה את שארית ההזדמנות לדו-קיום**

שיח' אבראהים עבדאללה צרצור, יו"ר התנועה האסלאמית והרשימה הערבית המאוחדת, ושאר חברי הסיעה, ד"ר אחמד טיבי ועו"ד טלב אל-צאנע, גינו את החלטת ועדת הבחירות המרכזית לפסול את שתי המפלגות הערביות: רע"ם-תע"ל ובל"ד. צרצור טען כי החלטה זו הינה ביטוי למשבר העמוק שממנו סובלת החברה הישראלית, וכן ביטוי לאיבה, לקיצוניות ולדחיית כל צורה של דו-קיום טבעי עם העצמי ועם האחר. [...] צרצור אמר: "לא הפתיעה אותי החלטת הוועדה, שהיא מסגרת הנשלטת על ידי כנופיה של אנשים עוינים וקיצוניים המייצגים מפלגות יהודיות ציוניות, החל ממפלגת העבודה ועד לישראל ביתנו. [...] בהחלטתה לפסול את הרשימות הערביות, ישראל הרגה את שארית ההזדמנויות לדו-קיום בינה לבין תושביה, בני המיעוט הערבי הלאומי הפלסטיני. [...] צריך להגיב בחיזוק הנוכחות הערבית בכל הזירות, ובין היתר בכנסת, שרוב המפלגות הציוניות הוכיחו שהן מקוות כי זו תיכחד ותיעלם." (www.islammov.net, 12.1.09)

- **ח"כ אחמד טיבי: החלטת הפסילה תגביר את הזדהות הציבור ותמיכתו במנהיגיו**

בתגובה להחלטה ועדת הבחירות המרכזית אמר ח"כ אחמד טיבי: "זוהי 'מדינת כל גזעניה'. התרגלנו למאבקים כאלה וגם הפעם ננצח. מטרתה של החלטה זו היא לראות את הכנסת בלי ערבים, וזה רק יגביר את הזדהותו של הציבור הערבי עם מנהיגיו ויחזק את תמיכתו בנו". (www.a-m-c.org, 12.1.09)

- **גילוי דעת: הגדלת התמיכה בבל"ד היא התשובה לניסיון להוציאנו מן הזירה הפוליטית**

מתוך גילוי דעת של בל"ד: "בל"ד מדגישה שלא הופתעה מההחלטה של ועדת הבחירות המרכזית לפסול את רשימתה ולמנוע ממנה להשתתף בבחירות. זו החלטה פוליטית שהתקבלה על-ידי ועדה

פוליטית, שמורכבת מנציגי המפלגות אשר קיבלו החלטה זו בהתאם לאינטרסים המפלגתיים שלהם ולעמדותיהם העוינות את המצע של בל"ד [...] בל"ד ממשיכה להחזיק במצעה הפוליטי ובעמדותיה העקרוניות, אפילו אם הדבר יוביל לכך שיימנע ממנה להשתתף בבחירות. היא מדגישה שהחלטת הוועדה אינה מופנית רק נגד בל"ד, אלא נגד הציבור הערבי, אשר הוועדה החליטה לשלול את זכותו לתבוע את זכויותיו בכל הקשור לשוויון מלא ולזכויות קולקטיביות. ההחלטה חשפה את העובדה שהפשיסט אביגדור ליברמן יכול לסחוב אחריו את המפלגות הציוניות – ליכוד, עבודה וקדימה ושאר מפלגות הימין – לבצע טרנספר פוליטי לערבים מהכנסת. [...] התגובה לניסיונותיהן של המפלגות הציוניות להוציא אותנו מהזירה הפוליטית היא להגביר את כוחה של בל"ד, להמשיך בתעמולת הבחירות ולהעצים אותה. [...] האתגר שבל"ד מציבה טמון בכוח הציבורי שלה, שהופך אותה לזרם מרכזי בזירה הערבית. זו אחת הסיבות לפסילתה מצד המפלגות הפוליטיות הציוניות. הרחבת ציבור התומכים בבל"ד היא התגובה המתאימה להוצאתנו מהזירה הפוליטית". (www.panet.co.il, 13.1.09)

• תנועת 'בני הכפר': החלטת הפסילה מבטאת החמרה בגזענות הממסדית

גילוי דעת של תנועת בני הכפר, בתגובה להחלטת ועדת הבחירות המרכזית לפסול את רשימות רע"מ-תע"ל ובל"ד: "למרות התנגדותנו בתנועת בני הכפר להשתתפות בבחירות וקריאתנו להחרים את הבחירות, הן בהצבעה והן בהתמודדות, אנו מסתכלים בחומרה על גישה זו, למנוע מרשימות ערביות להשתתף בהן. החלטה זו מבטאת בבירור החמרה בגזענות הממסדית אשר לא נטשה את המשרדים הרשמיים ואת המנטאליות החברתית הציונית, שלא מפסיקה לזוז בכיוון הקיצוניות והפשיסטיות. החלטה זו מצביעה בפירוש על שקריות הסיסמה "מדינה דמוקרטית". גם אם בג"ץ יתיר לשתי הרשימות להתמודד, זה לא ישנה כלום מן העובדה שהמפלגות [הערביות] כנסת מצויות בשולי השוליים הדמוקרטיים". (www.panet.co.il, 14.1.09)

• ח"כ ואסל טה: אם בג"ץ יאשר את הפסילה, לא יתקיימו בחירות ביישובים הערבים

ח"כ ואסל טה: "חלק מהמפלגות שמחו על פסילתנו משום שהן חושבות שהן תרווחנה. אנו מדגישים כי איננו שמחים על הפסילה, ואיננו רוצים רוחים אלקטוראליים מכך. האמון שלנו בציבור הוא רב, ואנו אומרים כי לא נשנה ולו דבר קטן במצענו ובשיח הפוליטי שלנו. אנו מתעקשים על רעיון 'מדינת האזרחים' [מדינת כל אזרחיה], ולא מכירים ביהדותה של המדינה. [...] אם בית המשפט העליון יאשר את פסילת בל"ד, אזי ירחף סימן שאלה גדול סביב הבחירות ולא תתקיימנה בחירות בכפרינו וערינו". (אל-פג'ר אל-ג'דיד, 16.1.09)

• אחמד טיבי: החלטת הפסילה היא הוכחה שמישהו רוצה כנסת ומדינה נקיות מערבים

ד"ר אחמד טיבי, "חזקים יותר מן המלחמה, חזקים יותר מן הפסילה": "ההחלטה לפסול אותנו ולמנוע מאיתנו לרוץ לבחירות הקרובות, אשר התקבלה בעיצומה של המלחמה הלאומית בישראל היא ההוכחה לכך שמי שרוצה לגרש אותנו מהכנסת, רוצה בפועל כנסת נקיה מערבים כהכנה למדינה נקיה מערבים, ועל כן עלינו להיות מאוחדים בהתנגדות להחלטה זו. [...] רע"מ-תע"ל אינה רק רשימה, אלא היא גם הרשימה הערבית הגדולה והחזקה ביותר, משום שהיא רשימת הברית של הכוח הלאומי והכוח האסלאמי. [...] פסילתה מופנית כלפי הציבור הערבי כולו, ונגד חופש הפעולה שלה ומאבקה הפוליטי. אנו חזקים יותר מהפסילה, ועמנו חזק יותר מהמלחמה. (כל אל-ערב, 16.1.09)

ייצוג נשים ערביות במערכת הבחירות

• מאמר מערכת: דיבורים על אפליה חברתית ומעמד הנשים עלולים להישאר מס שפתיים

מאמר מערכת בעיתון כל אל-ערב, "נשים ערביות לכנסת": "מאד מצער לכתוב בסוף שנת 2008 את מה שנכתב בסוף שנת 1900, ואולי אפילו לפני כן, לגבי החברה אשר אינה עפה אלא באמצעות שתי כנפיה. מצער להזכיר למפלגות הפוליטיות כי שתי הכנפיים הללו [...] הן הגבר והאישה, ולא שני חלקי העבים של שפם הגבר! [...] האמת היא שמצב הנשים וייצוגן בעריות ובמועצות המקומיות הוא מביך. מבין מאות חברי מועצה נכנסו רק שתי חברות ערביות."

"אנו סבורים כי על המפלגות אשר מניפות את דגל הקדמה החברתית, לצד העמדה המדינית, להיות כנות ברעיונותיהן אשר מבדילות אותן מאחרות. שאם לא כן, הדיבורים על האפליה החברתית ועל העמדה כלפי הנשים יישארו מס שפתיים שלא ניתן לעשות בו שימוש. יתרה מכך, הם מהווים זלזול בנשים וניצולן, והם דומים מאד לבכירי מפלגות השלטון, ובמיוחד מפלגת העבודה. אין כיסוי לדבריה בדבר הצורך לשוויון בין ערבים ליהודים, ובדבר צמצום הפערים בין שני הצדדים. בשעת היישום, הדבר הראשון אשר אובד הוא השוויון". (כל אל-ערב, 19.12.08)

• **מאמר עמדה מברך את בל"ד על שיבוץ אישה במקום השלישי**

סוהיל כיואן, במאמר עמדה "עמדה מכובדת של בל"ד כלפי הנשים": "מחובתנו לברך את בל"ד ולהתפאר בו על שבחר אישה במקום השלישי ברשימתו לכנסת. [...] "כל עיסוק במאבק למען שוויון חברתי ופוליטי אשר אינו לוקח את האישה בחשבון או דוחק אותה לשוליים הוא חסר וחלש, משום שהוא משקף נפשות חולות ומפגרות שאינן מסוגלות לעבור מחסום שהיינו צריכים לעבור מזה כמה עשורים. נפשות קנאיות אלו, העומדות מאחורי מסכות שונות, הן הסיבה לרבות ממחלותינו, החל מחמולתיות ועדתיות וכלה בכישלון לאחד מאמצים למען השגת זכויות, ולהכניס את משקלו האמיתי של הציבור הערבי לזירת המאבק הפרלמנטארי, החברתי, הפוליטי והמעשי, ולכל תחומי החיים האחרים". (כל אל-ערב, 26.12.08)

• **חנין זועבי: שיבוץ אישה ערבייה, המייצגת את הקו הלאומי, ידרבן נשים רבות להצביע**

המועמדת השלישית ברשימת בל"ד, חנין זועבי: "איננו מדברים על אישה ערבייה בכנסת. אנו מדברים על אישה המייצגת את הזרם הלאומי ומשתתפת בעיצובו."

"האחדות היא גם צורך לאומי. אנו רואים את המגמה של הפוליטיקה הישראלית בסטיית ימינה. [...] האם על הזרמים הלאומיים להתבייש בכך שהם נרדפים על ידי ישראל? מי שעליו להתבייש הוא זה אשר אינו נרדף על ידי ישראל, וזה שאינו סבור כי הוא זקוק להגנה על ידי האחדות הלאומית."

"למען האמת, אין לי כעת תכנית עבודה. יש לי מצפן, ערכים ומוסר פוליטי, תחושת קיפוח של בעל האמת ובעל המולדת, ותחושת קיפוח של האישה הערבייה ומיעוט האפשרויות והחירויות שיש לה בחייה."

"שריון [מקום לאישה ברשימה] שומר על יכולותיה של האישה ומציב אותה בנקודת פתיחה שווה לזו של הגבר. אם אנו מדברים על אפליה מתקנת עבור הערבים במוסדות המדינה, מדוע לא נדבר על אפליה מתקנת עבור הנשים?"

"אני סבורה כי הימצאותה של אישה ערבייה, אשר יכולה לייצג את הקו הלאומי, תדרבן כמה מגזרים [חברתיים] ללכת להצביע. למשל, מגזר הנשים אשר נאבקות למען זכויות לנשים, מבלי שיש להן קו פוליטי או מפלגתי מסוים. ישנן נשים רבות שאינן מתעניינות בפוליטיקה, ואני סבורה כי צעד זה יפיח אצלן עניין בבחירות". (פנורמה, 26.12.08)

ה. נתוני רקע

שיעור ההשתתפות הערבית בבחירות לכנסת מקום המדינה ועד היום³

שנת הבחירות	שיעור ההשתתפות הערבית בבחירות (באחוזים)	שיעור ההשתתפות הכלל ארצית (באחוזים)
1949 (כנסת 1)	69.3	86.9
1951 (כנסת 2)	85.5	75.1
1955 (כנסת 3)	91.0	82.8
1959 (כנסת 4)	88.9	81.6
1961 (כנסת 5)	85.5	81.6
1965 (כנסת 6)	87.8	83.0
1969 (כנסת 7)	82.0	81.7
1973 (כנסת 8)	80.0	78.6
1977 (כנסת 9)	75.0	79.2
1981 (כנסת 10)	69.7	78.5
1984 (כנסת 11)	73.7	79.8
1988 (כנסת 12)	73.9	79.7
1992 (כנסת 13)	69.7	77.4
1996 (כנסת 14)	77.0	79.3
1999 (כנסת 15)	75.0	78.7
2001 (לראשות הממשלה)	18.0	62.3
2003 (כנסת 16)	62.0	67.8
2006 (כנסת 17)	56.3	63.5

³ מקור נתוני ההשתתפות בבחירות לכנסת: אלי רכס, "המיעוט הערבי בישראל והבחירות לכנסת ה-17: תחילת עידן חדש?" בתוך: אלי רכס (עורך), **המיעוט הערבי בישראל והבחירות לכנסת ה-17** (אוניברסיטת תל-אביב: תכנית קונרד אדנאואר לשיתוף פעולה יהודי-ערבי, 2007), עמ' 65; וכן: הלשכה המרכזית לסטטיסטיקה, **שנתון סטטיסטי לישראל 2008 (מס' 59)**, לוח 10.1; מקור נתוני ההשתתפות בבחירות המיוחדות לראשות הממשלה (2001): סלים בריק, "המערכת הפוליטית הערבית: איחוד, פירוד והשתתפות." בתוך: אלי רכס (עורך), **המיעוט הערבי בישראל והבחירות לכנסת ה-17** (אוניברסיטת תל-אביב: תכנית קונרד אדנאואר לשיתוף פעולה יהודי-ערבי, 2007), עמ' 24. וכן: אתר האינטרנט של ועדת הבחירות המרכזית לכנסת ה-18, <http://www.bechirot.gov.il/elections18/heb/history/PercentVotes.aspx>

דפוס' ההצבעה ביישוב הערבי בחמש מערכות הבחירות האחרונות⁴

1992 (כנסת 13)	1996 (כנסת 14)	1999 (כנסת 15)	2003 (כנסת 16)	2006 (כנסת 17)	
23.2%	37.0%	21.3%	26.0%	24.3%	חז"ש
15.2%	25.4%	30.6%	18.0%	27.4%	מד"ע / רע"מ
—	—	16.8%	20.0%	20.2%	בלי"ד
20.3%	16.6%	7.4%	7.5%	12.8%	העבודה
—	—	—	—	6.8%	קדימה
9.7%	10.5%	5.0%	4.1%	2.8%	מרץ
19.3%	5.2%	4.8%	8.4%	2.8%	ליכוד + מפלגות דתיות
12.3%	5.3%	14.1%	16.0%	2.9%	אחרים

מפלגות ערביות וערביות-יהודיות – עשרת המועמדים הראשונים⁵

העשירייה הראשונה מלמדת על פני המפלגה.⁶ ברע"מ-תע"ל ניכרת הדומיננטיות של התנועה האסלאמית אשר לנציגיה משוריינים שלושה מתוך חמשת המקומות הראשונים, וחמישה מתוך עשרת המקומות הראשונים. חלוקה זו סוכמה בין שלושת מרכיבי הרשימה: התנועה האסלאמית, תע"ל ומד"ע. שניים מתוך חמשת המועמדים הראשונים (טלב אל-צאנע וטלב אבו עראר) מייצגים את הבדואים בנגב, שם עלה באופן ניכר שיעור התמיכה בתנועה האסלאמית בשנים האחרונות. אמנם אל-צאנע מייצג את מד"ע ולא את התנועה האסלאמית, אולם ניתן לראות בכך כוונה להגביר את שיעור ההצבעה בקרב הבדואים בנגב למען המפלגה. בולטת לעין העובדה שבעשירייה הראשונה מופיעה אישה אחת בלבד, במקום התשיעי (לא ריאלי).

הקו המנחה של בלי"ד בשאלת ייצוג הנשים הוא שריון כל מקום שלישי לאישה. כך שובצה חנין זועבי במקום השלישי ברשימה. אם בלי"ד תזכה ב-3 מנדטים, אפשרות ריאלית על פי ממצאי סקרים מסוימים, תהפוך זועבי לאישה הראשונה שנבחרת לכנסת דרך מפלגה ערבית. במקום הרביעי ברשימת בלי"ד שובץ (בהסכם רוטציה) עבאס זכור, שפרש מרע"מ-תע"ל והקים מפלגה חדשה, "המגזר הערבי". אין ספק כי שילובו של זכור, בעבר איש התנועה האסלאמית, ברשימת בלי"ד לכנסת, אשר דוגלת (בין היתר) בהקמת מדינה חילונית, מצביעה על פרגמטיזם וגמישות בפוליטיקה הערבית.

בחד"ש נשמר סדר הייצוג הערבי-יהודי במקומות הריאליים: במקום הראשון מוסלמי, במקום השני נוצרי, ובמקום השלישי יהודי. יחד עם זאת, במפלגה מדגישים כי סדר המועמדים נקבע על-פי תוצאות הפריימריז, ללא קשר לשיוך עדתי או דתי, וכי לא שוררין מקום לאיש. בעשירייה הראשונה אמנם מיוצגות שלוש נשים (שתיים מתוכן ערביות), אולם האישה הראשונה מופיעה רק

⁴ מקור: אסעד גאנס, שרה אוסצקי-לזר, "ההצבעה הערבית בבחירות לכנסת ה-15", סקירות על הערבים בישראל (מס' 24), גבעת חביבה: המכון לחקר השלום, אוקטובר 1999; נדים רוחנא, נביל סאלח, נימר סלטאני. "לא משפיעים אך מצביעים". בתוך: אשר אריאן, מיכל שמיר (עורכים), הבחירות בישראל 2003 (ירושלים, המכון הישראלי לדמוקרטיה, 2004), עמ' 335-336; רכס, שם, עמ' 63. הנתונים שלעיל אינם כוללים את הצבעת הערבים תושבי הערים המעורבות.

* כולל בלי"ד בראשות ד"ר עזמי בשארה.

** כולל תע"ל בראשות ד"ר אחמד טיבי.

*** מבחירות 1996 ואילך – כולל התנועה האסלאמית (פלג דרומי).

**** כולל 6% שהצביעו ל"חזית האחדות הלאומית" בראשות האשם מחאמיד, שלא עברה את אחוז החסימה, וכן 6.5% למפלגת "עם אחד" בראשות עמיר פרץ.

⁵ מקור: אתר האינטרנט של ועדת הבחירות המרכזית לכנסת ה-18,

<http://www.bechirot.gov.il/elections18/heb/list/ListMenu.aspx>

⁶ הערת העורכים: הניתוח שלהלן מבוסס על מידע שנמסר בשיחות טלפון עם העוזרים הפרלמנטריים של שיח' אבראהים צרצור (יו"ר רע"מ-תע"ל), של ד"ר ג'מאל זחאלקה (יו"ר בלי"ד), ושל ח"כ מוחמד ברכה (יו"ר חז"ש).

במקום החמישי והלא ריאלי (על-פי ממצאי הסקרים). בעשירייה הראשונה מיוצגים שלושה יהודים (מהם אישה אחת).

רע"מ-תע"ל

1. שיח' אברהים צרצור	(התנועה האסלאמית)
2. ד"ר אחמד טיבי	(תע"ל)
3. טלב אל-צאנע	(מד"ע)
4. שיח' מסעוד גנאים	(התנועה האסלאמית)
5. טלב אבו עראר	(התנועה האסלאמית)
6. רסאן עבדאללה	(תע"ל)
7. עו"ד באסל דראושה	(מד"ע)
8. שיח' יוסף פדילה	(התנועה האסלאמית)
9. איעתמאד קעדאן	(תע"ל)
10. מחמוד מואסי	(מד"ע)

חד"ש

1. מוחמד ברכה
2. ד"ר חנא סוויד
3. ד"ר דב חנין
4. ד"ר עפו אגבאריה
5. עאידה תומא-סלימאן
6. נורית חג'אג'
7. דח'יל אבו-זיד (חאמד)
8. ד"ר עבדאללה אבו-מערופ
9. פדרו גולדפרב
10. מהא נקיב

בל"ד

1. ד"ר ג'מאל זחאלקה
2. סעיד נפאע
3. חנין זועבי
4. עבאס זכור (מפלגת "המגזר הערבי")
5. עוני תומא
6. ענאיה ריאד
7. אנטון ליוס
8. מאלכ כעביה
9. ניבין אבו רחמון
10. ג'ומעה אזברגה

דע"מ

1. אסמא אגבאריה-זחאלקה
2. ניר נאדר

3. מאלכ מוראד
4. וופא טיאררה
5. מיכל אפלבוים-להב
6. עבד אל-מג'יד חוסין
7. סאמיה נאסר
8. עפיף בוטרוס
9. ישי גילן
10. ג'אידה זועבי

מפלגות יהודיות-ציוניות – מועמדים ערבים ודרוזים מרכזיים

העבודה – בראשות אהוד ברק

- ראלב מג'אדלה – מקום 15
- שכיב שנאן – מקום 16
- נאדיה חילו – מקום 30

קדימה – בראשות ציפי לבני

- מג'ילי והבה – מקום 21

הליכוד – בראשות בנימין נתניהו

- איוב קרא – מקום 23

מרצ – בראשות חיים אורון

- עיסאוי פריג' – מקום 10
- אבתיסאם מראענה – מקום 12
- עבד אל-סלאם חסן – מקום 17
- שאוקי שנאן – מקום 25

האיחוד הלאומי – בראשות יעקב כץ

- מנדי ספדי – מקום 22

ישראל ביתנו – בראשות אביגדור ליברמן

- חמד עמאר – מקום 12

ישראל חזקה – בראשות אפרים סנה

- מחמוד זחאלקה – מקום 8

ברית עולם למען ילדינו – בראשות כנרת גולן-הוז

- סוהיר חמדאן – מקום 4